

Kestävyyuskoulutusta eri kohderyhmille

Kokemuksia POLKU 2.0-hankkeesta

Elisa Vallius

2023

POLKUKARTTA
Koulutusta kestävään huomiseen

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

Elinkeino-, liikenne- ja
ympäristökeskus

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYU.WISDOM

jamk | Jyväskylän
ammattikorkeakoulu

GLADIA

poke
POHJOIS-KESKI-SUOMEN
ELY-keskus

Polkukartta on osa POLKU 2.0 -hanketta, jonka päärahoittaja on Euroopan Unionin Euroopan sosiaalirahasto. Rahoittavana viranomaisena toimii Keski-Suomen ELY-keskus.

Sisällysluettelo

1	Taustaa.....	3
2	Kohderyhmät	3
3	Koulutusten teemat	6
3.1	Kaikkien koulutusten yhteiset teemat	6
3.2	Eri aiheisiin liittyvät koulutuspiilot	8
3.2.1	Vastuullinen yritystoiminta	8
3.2.2	Hiilijalanjäljen laskenta	10
3.2.3	Kiertotalous	10
3.2.4	Vesivastuullisuus	11
3.2.5	Kestävä ruoka	11
3.2.6	Muut koulutukset.....	12
4	Koulutuksen järjestäminen	14
4.1	Lähikoulutukset.....	14
4.1.1	Koulutuksen ajankohta ja kesto	14
4.1.2	Lähikoulutuskerran rakenne	16
4.1.3	Etä- ja hybridikoulutukset	16
4.2	Verkkokoulutus	17
4.2.1	Howspace lähikoulutuksen tukena	17
4.2.2	Itsenäisesti suoritettavat verkkokoulutukset.....	19
4.3	Tehtävät ja työkirja	20
4.4	Eri kohderyhmien kouluttaminen samanaikaisesti.....	22
4.5	Suoritukset	24
5	Kestävyysagenttitoiminta	24
5.1	Kestävyysagenttikoulutus	24

POLKUKARTTA

Koulutusta kestävään huomiseen

5.1.1	Koulutuksen sisältö	24
5.1.2	Toisen asteen kestävyysagenttien koulutus	25
5.1.3	Korkeakouluopiskelijoiden koulutus kestävyysagenteiksi	27
5.2	Työssäoppiminen	28
5.2.1	Työssäoppimispaikat	28
5.2.2	Työssäoppimisprosessi.....	29
6	Onnistumisia ja opittuja asioita	31
6.1	Palautteiden kerääminen.....	31
6.2	Kehitystarpeet.....	32
6.3	Onnistumiset.....	34
7	Lopuksi	35

1 Taustaa

POLKU 2.0 – Jatkuvan oppimisen Polkukartta kestävään bio- ja kiertotalouteen - hankkeen tavoitteena oli edistää kestävyysosaamista Keski-Suomessa. Kestävyysosaamisen vahvistamista pyrittiin tekemään erityisesti koulutustoiminnan kautta ja neljän suuren koulutusorganisaation (JYU, Jamk, Gradia ja Poke) mukanaolo vahvisti tavoitteiden saavuttamista. Hankkeessa koulutustoiminnan suunnittelu tehtiin eri kestävyysteemojen parissa työskentelevissä tiimeissä, joissa oli edustusta eri aloilta ja eri koulutusorganisaatioista. Koska suunnitteluun osallistuvilla henkilöillä oli kokemusta eri kohderyhmistä ja pedagogisesti erilaisista lähestymistavoista, voitiin yhteistyössä tuottaa monipuolisia ja kohderyhmäkeskeisesti suunniteltuja koulutuksia. Tämä vähensi huomattavasti riskiä tehdä kohderyhmille sopimattomia ratkaisuja ja mahdollisti uudenlaisten lähestymistapojen luomisen.

Koska hankkeen järjestämä koulutus oli erillään oppilaitosten perustyöstä (opinto- tai osaamispisteitä ei voinut kerryttää koulutuksen yhteydessä) eikä yksittäisten yritysten sparraaminen kuulunut hankkeen toimenpiteisiin, oli koulutukset suunniteltava siten, että osallistujat saivat niistä silti merkittävää hyötyä. Ilmaiset koulutukset houkuttelevat kyllä osallistujia, mutta kynnyks jättää koulutus kesken on matala, kun pois jättäytymisestä ei seuraa taloudellista tappiota. Oli siis tärkeää tuottaa sekä houkuttelevia että koko keston ajan tasaisen laadukkaita koulutuksia.

2 Kohderyhmät

Hankkeen kohderyhmiä olivat yrittäjät ja yritysten työntekijät, opiskelijat (toinen ja korkea-aste sekä vapaa sivistystyö) sekä työttömät työnhakijat. Lisäksi hankkeen toimenpiteisiin kuului yhteistyö ohjausta tekevien henkilöiden kanssa.

Yrittäjien ja yritysten työntekijöiden koulutuksen tavoitteena oli syventää yrittäjien näkemystä vastuullisuudesta ja antaa konkreettisia eväitä yritysten vastuullisuustyöhön. PK-yrittäjät ovat hyvin haastava kohdejoukko, koska he ovat yleensä kiinni yrityksensä käytännön tehtävissä ja monenlaiset vaatimukset kohdentuvat heihin. Myös koulutuslalla ja hankkeissa on paljon kilpailua yrittäjien huomiosta. Monet yrittäjät ovat myös väsyneitä ja ahdistuneita korona-ajan haasteiden vaihtuessa suoraan energiakriisiin ja inflaation kiihtymisen tuomiin kustannusten nousuun. Koulutuksiin saatiin yrittäjiä paremmin mukaan yritysten työntekijöitä. Näistä osa oli koulutuksessa oman kiinnostuksensa vuoksi ja omalla ajallaan, mutta myös työnantajan lähettämiä työntekijöitä osallistui koulutuksiin. Yrittäjiä ja heidän edustamiaan työntekijöitä kouluttaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota suoraan hyötyyn eli siihen, että koulutuksen aikana voidaan tehdä konkreettisia ehdotuksia ja suunnitelmia yrityksen vastuullisuustyöhön. Muussa tapauksessa koulutus koetaan helposti sanahelinänä ja ajanhukkana eikä siihen sitouduta.

Lähtökohtaisesti opiskelijat ovat helpoimmin lähestyttävä kohdejoukko, koska heillä on kiinnostusta osaamisensa kartuttamiseen ja heillä on tuoretta kokemusta erilaisiin koulutustilanteisiin osallistumisesta. Totuus on kuitenkin hiukan toisenlainen. Sekä toisella että korkea-asteella opiskelun tahti on vaativaa ja opiskelijoilla on muitakin paineita. Monet rahoittavat opintojaan työskentelemällä osa-aikaisesti, toisilla taas harrastukset täyttävät opiskelulta jäävän ajan. Vaikka aikaa olisikin, ovat monet opiskelijat liian väsyneitä osallistuakseen toimintaan, joka ei edistä opintoja opinto- tai osaamispisteiden muodossa. Koulutukset siis houkuttelivat mukaan kaikkein kiinnostuneimmat opiskelijat, joille opintosuoritusten kertyminen ei ollut kriittinen asia. He näkivät koulutuksissa mahdollisuuden syventyä itselleen tärkeisiin asioihin ja mahdollisesti hyödyntää kertynyttä osaamista myöhemmin työelämässä. Osa opiskelijoista osallistui

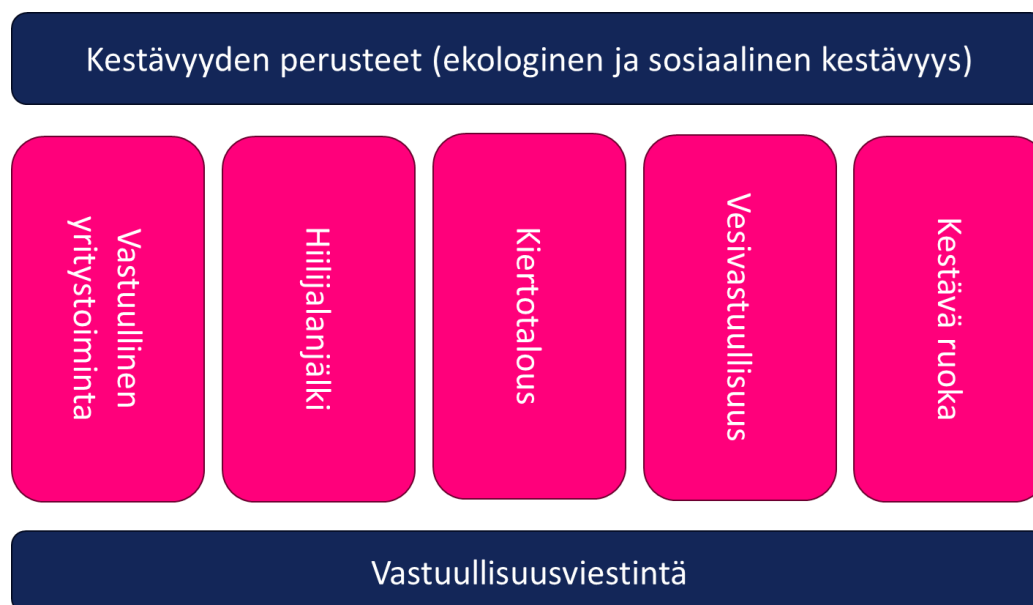
useampiin koulutuksiin ja he pitivät niitä harrastuksenaan ja mahdollisuutena tavata samanmielisiä ihmisiä.

Työttömät työnhakijat olivat ehdottomasti haastavin kohderyhmä. Ei siksi, etteikö työttömillä olisi kiinnostusta kestävyysteemoihin vaan siksi, että koulutuksiin osallistuminen on tehty melko vaikeaksi. Koulutuksiin osallistuvan on etukäteen hyväksyttävä suunnitelma ja käsittelyn ajaksi etuuksien maksatus keskeytetään. On ymmärrettävää, ettei tällaisessa tilanteessa oleva henkilö halua riskeerata toimeentuloaan lyhytkoulutuksen vuoksi. Koulutuksiin osallistumista on myös rajattu siten, että työttömän on tarkkaan harkittava, millaiseen koulutukseen hän mahdollisuutensa käyttää. Työttömien kouluttautumiseen liittyvä sääntely muuttui vuoden 2023 alusta joustavammaksi, mutta tämä ei näkynyt ilmoittautumisissa. On mahdollista, että tieto ei ollut saavuttanut kiinnostuneita henkilöitä tai osallistumiseen liittyvää byrokratiaa pidettiin edelleen liian hankalana. Työttömille suunnattuun koulutukseen osallistuikin lähinnä alanvaihtajia ja valmistumisvaiheessa olevia opiskelijoita. Työssäoppimisjaksojen oli hankehakemuksessa suunniteltu koskevan myös työttömiä työnhakijoita, mutta tämä osoittautui heti alkuvaiheessa mahdottomaksi toteuttaa siten, ettei se aiheuttaisi osallistujalle hankaluuksia ja tulojen epävarmuuden lisääntymistä.

Ohjausta tekeillä henkilöillä tarkoitetaan tässä tapauksessa toisen ja korkeasteen opiskelijoiden ohjausta tekeviä henkilöitä (opintoneuvoja, uraohjaajia ja ohjausta tekeviä opettajia) sekä työttömien ohjausta tekeviä henkilöitä, kuten omavalmentajia. Tämäkään ei ole helppo kohderyhmä, koska työ on kiireistä ja pahimmat kiireajat sijoittuvat eri aikaan vuodesta. Esimerkiksi omavalmentajien kiireisin aika alkaa, kun oppilaitoksissa tilanne helpottaa eli kun opiskelijoita valmistuu. Oppilaitosten ohjausta tekeville henkilöstölle suunnatussa kyselyssä ilmeni, että lyhyet (2h) tapahtumat iltapäivällä (käytännössä 14-16) olivat suosituimpia. Ongelmaksi tuli kuitenkin se, että eri oppilaitosten viikkorytmit olivat

erilaiset eikä täydellistä viikonpäivää löytynyt. Vaikka päällekkäisyyttä perustehtävien ja säännöllisten kokousten kanssa oli mahdotonta välttää, eivät vastaajat halunneet osallistua tapahtumiin iltaisin tai viikonloppuisin. Myös tämän kohderyhmän kanssa tärkeä asia oli joustavuus siten, että poissaolleille oli tarjolla materiaalia ja mahdollisuus tehdä suorituksia osin itsenäisesti.

3 Koulutusten teemat

3.1 Kaikkien koulutusten yhteiset teemat

Jo suunnittelun alkuvaiheessa todettiin, että jokaiseen koulutukseen täytyy tulla osio, jossa tuodaan selkeästi esille, mistä kestävydessä on oikeasti kysymys. Osallistujien on tärkeää tietää, millaisessa maailman tilanteessa toimimme ja miten se vaikuttaa yhteiskunnan eri osa-alueisiin ja myös yksilöihin. Koska YK:n kestävä kehityksen tavoitteet (SDG:t) ovat useimmille ihmisille hyvinkin tuttuja, haluttiin välttää "taas tätä" -ajattelua. Maailman tilan kuvaamiseen käytettiin nk. donitsimallia (Raworth 2017), jossa yhdistyvät ekologisen kestävyys katto ja

sosiaalisen kestävyysperustan, joiden rajoissa ihmistoiminnan tulisi pysyä. Donitsimalli antaa mahdollisuuden keskustella ekologisen ja sosiaalisen kestävyysvälistä suhteista ja vertailla eri maiden vaikutuksia siten, että myös omien rajojen ulkopuolella ilmenevät vaikutukset huomioidaan ja vaikutus esitetään asukasta kohden. Tämä tuo selkeästi esille, miten hyvinvointi-Suomi pohjautuu ekologisen katon roimalle ylitykselle, mikä voi toimia pohjana keskustelulle siitä, onko suomalaisten kestävyystoimilla merkitystä vai ei.

Sosiaalinen kestävyys tuli esille jo donitsimallissa, mutta koulutuksissa haluttiin tuoda aihetta laajemmin esille aina kun se oli mahdollista. Tämä siksi, että pelkästään ekologisesta näkökulmasta tarkasteltuna kestävyys voi teemana tuntua vieraalta ja oman elämän ulkopuolella olevalta, vaikka sen epäsuora vaikutus jokaisen elämään on erittäin suuri. Haluttiin myös tuoda esille, että hyvä elämä on myös tärkeä tavoite ja että kestävyystyössä pyritään etsimään tapoja elää hyvin ekologisissa rajoissa. Sosiaalinen kestävyys on erittäin laaja ja vaikeasti määriteltävä alue, joten sen teemoista nostettiin mukaan aina muutamia sen mukaan, mikä koulutuksen pääteeman huomioiden oli relevanttia. Koska yrityksiin liittyvissä koulutuksissa painotettiin käytännönläheisyyttä, käsiteltiin niissä erityisesti saavutettavuutta ja esteettömyyttä, joista löytyi yllättävän paljon osallistujille uusia asioita. Laajemmassa koulutuksessa puhuttiin myös sosiaalisesta kestävydestä yleisesti ja työnhyvinvoinnista, mutta suppeimmillaan sitä käsiteltiin esimerkiksi veden tai ilmastomuutoksen näkökulmista.

Kolmanneksi yhteiseksi teemaksi valittiin vastuullisuusviestintä. Tämä aihe tuli esille PK-yrityksille kohdennetusta kyselystä, jossa vastaajat kokivat tarpeen viestinnän koulutukseen olevan suuri. Vastuullisuusviestintä olikin mukana lähes kaikissa koulutuksissa vähän eri näkökulmia korostaen. Hyvän vastuullisuusviestinnän perusteet hyödyttivät sekä yritysten edustajia että yksilöitä (esimerkiksi opettajia), koska se opetti arvioimaan viestinnän laatua molemmista

näkökulmista. Lisäksi osaan koulutuksista otettiin mukaan esimerkiksi Sitran Kestävän elämäntavan motivaatioprofiilit ja vastuullisuusraportointiin liittyviä asioita.

3.2 Eri aiheisiin liittyvät koulutuspilottit

Tässä luvussa esitellään hankkeen kannalta keskeisimmät koulutusaiheet. Pilotteja järjestettiin myös muita, joten kaikki aiheet eivät sisälly tähän lukuun. Muita teemoja voi tulla esille raportin muissa osissa, joissa käsitellään mm. koulutusten järjestämisen käytäntöjä.

3.2.1 Vastuullinen yritystoiminta

Vastuulliseen yritystoimintaan liittyviä koulutuspilotteja järjestettiin useita hiukan eri laajuisina. Perusajatus ja teemat toistuivat kuitenkin melko samanlaisina. Koulutukset kohdennettiin erityisesti yrittäjille ja yritysten työntekijöille, mutta mukana oli usein myös opiskelijoita. Sisältöjä hyödynnettiin myös pelkästään opiskelijoille suunnatussa Kestävyysagenttikoulutuksessa, jossa opiskelijoita perehdytettiin työssäoppimisjaksoa varten.

Ekologisen ja sosiaalisen kestävyysperusteiden jälkeen käsiteltiin globaalien muutosten vaikutusta yritysten toiminnan sääntelyyn. Mm. ilmastonmuutoksen torjuntaan liittyvät kansainväliset sopimukset johtavat kansallisen sääntelyn lisääntymiseen ja kiristymiseen. Monet näistä muutoksista eivät vielä vaikuta suoraan PK-yrityksiin, mutta laajennuksia koskemaan pienempiä yrityksiä on tulossa ja epäsuorat vaikutukset esimerkiksi alihankintaketjuissa on jo nähtävissä. Vaatimukset liittyen omien tuotteiden tai toimintojen ympäristövaikutusten tuntemiseen ja raportointiin tulevat monelle yllätyksenä.

Eri alojen ympäristövaikutukset ovat hyvin erilaisia, joten aihetta lähestyttiin hyvin yleisesti ja keskittyen siihen, miten pienessäkin yrityksessä voidaan tarkastella ja vähentää negatiivisia vaikutuksia. On tärkeää kertoa, että muutos voi alkaa hyvinkin pienistä teoista ja oleellista on toiminnan suunnitelmallisuus ja asteittainen eteneminen.

Ilmastovaikutusten tunnistaminen ja hiilijalanjäljen laskenta on jo rutiinitoimintaa useissa yrityksissä. Pienten yritysten resurssit eivät usein riitä laskennan teettämiseen ulkopuolisella, mutta alkuun pääsee itsekkin perustiedoilla. Vaikka laskentaa ei tarkasti veisikään loppuun asti, suurimpia päästölähteitä tarkastelemalla voi löytää tapoja esimerkiksi energian säästämiseen, mikä tietää myös taloudellisia säästöjä. Koulutuksessa kerrottiin ilmastovaikutusten taustaa ja hiilijalanjäljen laskennan perusperiaatteet. Lyhyessä koulutuksessa ei siis ollut mahdollista tehdä laskentaa ohjatusti, mutta se rohkaisi tarkastelemaan päästöjä yleisemmin ja myös valmiiden laskureiden käyttöön. Hankkeen aikana oli myös mahdollista osallistua erilliseen, hiilijalanjäljen laskentaan keskittyvään koulutukseen.

Kiertotalous nähdään yhtenä ratkaisuna mm. luontokadon ja ilmastokriisin kaltaisiin globaaleihin ongelmiin. Tavoitteena on radikaalisti vähentää neitseellisten materiaalien käyttöä muuttamalla tuotteiden suunnittelua ja käytön aikaista logistiikkaa. Koulutuksessa paneuduttiin siihen, millaisia riskejä neitseellisten raaka-aineiden käyttöön liittyy ja miten kiertotalous eroaa kierrätyksestä, johon se usein sekoitetaan. Koulutuksessa käytiin läpi erilaiset kiertotalouden liiketoimintamallit ja niihin liittyviä yritys esimerkkejä.

Sosiaalisesta kestävydestä koulutuksessa keskityttiin esteettömyyteen ja saavutettavuuteen. Lainsäädännöllisten vaatimusten lisäksi paneuduttiin siihen, miten oman yrityksen esteettömyyttä voi tarkastella ja parantaa sekä siihen, miten

esimerkiksi yrityksen nettisivujen saavutettavuutta voi tarkastella erilaisten simulaattoreiden avulla. Sekä esteettömyydestä että saavutettavuudesta huolehtimisella voidaan parantaa myös vammattomien asiointikokemusta ja siten parantaa yrityksen menestystä.

Vastuullisuusviestinnästä koulutuksissa esiteltiin hyvän viestinnän periaatteet, joita elävöitettiin yritysesimerkein. Keskiössä oli ajatus, että vastuullisuusviestintää tehdään vain teoista, joita oikeasti tehdään, mitä varten yritys tarvitsee myös vastuullisuuteen liittyvän suunnitelman ja toteutumisen seuranta. Jos aikaa oli käytössä enemmän, käytiin läpi kuluttajien motivaatioprofiileita ja/tai vastuullisuusraportointiin liittyvää sääntelyä ja vinkkejä.

3.2.2 Hiilijalanjäljen laskenta

Hiilijalanjäljen laskenta oli koulutuksistamme selkeästi eniten kiinnostusta herättänyt teema, joten hiilijalanjälki-koulutusta toistettiin useita kertoja. Koulutuksissa oli mahdollisuus perehtyä tarkemmin ilmastovaikutuksiin ja hiilijalanjäljen perusperiaatteisiin. Useimpien osallistujien tavoitteena oli oppia itse tekemään laskentaa esim. omaa yritystä varten, joten teoriasta siirryttiin tutustumaan erilaisiin laskentatapoihin ja laskureihin sekä harjoittelemaan laskentaa myös itse. Läsnäolokoulutuksissa kouluttaja antoi tarvittaessa opastusta laskentaharjoituksen aikana. Koulutuksissa käsiteltiin lyhyesti myös hiilipäästöjen kompensatiota ja luontohaittojen arviointia.

3.2.3 Kiertotalous

Kiertotalouskoulutukseen toivottiin runsaasti kiertotalouden periaatteiden soveltamisesta kiinnostuneita yrityksiä. Vaikka kiertotalous terminä on jo pidempään ollut näkyvästi mukana julkisessa keskustelussa, ymmärrys termin sisällöstä on edelleen melko heikkoa. Kiertotalouden ajattelumalli sisältää paljon

uusia ideoita liiketoiminnan kehittämiseen, mutta näiden avaamien mahdollisuuksien hyödyntäminen on vielä vähäistä ja monelle yritykselle vierasta. Koulutuksessa tutustuttiin raaka-aineiden lähteisiin ja niihin liittyviin riskeihin sekä siihen, miten näitä riskejä voitaisiin vähentää. Kiertotalouden perusidea käytiin läpi huolella ja käsiteltiin sitä, miksi kiertotalous ei tarkoita vain kierrätystä. Osallistujien ajattelua aktivoitiin käymällä läpi kiertotalouden liiketoimintamallit hyödyntäen Sitran Kiertotalouden kiinnostavimmat -listausta. Koulutuksessa käytiin läpi myös harvemmin käsiteltyjä aiheita, kuten biologisia kiertoja ja kiertotalouteen liittyviä haasteita ja riskejä. Läsnaolokoulutukseen sisältyi myös yritysvierailu.

3.2.4 Vesivastuullisuus

Suomessa veden käyttöä ei välttämättä pidetä merkityksellisenä ympäristöön vaikuttavana asiana, koska asumme vesirikkaassa maassa. Puhtaan veden tuhlaminen ei kuitenkaan ole järkevää taloudellisestikaan ja vesistöjen kunnosta huolehtiminen on kaikkien suomalaisten asia. Kahdessa eri koulutuksessa vesiaihetta lähestyttiin osittain eri näkökulmista. Ensimmäisessä paneuduttiin vesistöjen kuntoon ja erityisesti niiden kunnostukseen myös käytännössä. Koulutukseen sisältyi vierailu kunnostuskohteeseen. Toisessa koulutuksessa keskityttiin veden käyttöön ja sen vaikutuksiin Suomessa ja muualla maailmassa sekä tutustuttiin käyttö- ja jätevesien käsittelyyn.

3.2.5 Kestävä ruoka

Ruokaan liittyviä aiheita käsiteltiin kahdessa erityyppisessä koulutuksessa. Ensimmäinen keskittyi ruoantuotannon haasteisiin ennen ja nykypäivänä sekä kestäväen ruoantuotannon tekniikoihin. Toisessa koulutuksessa pääpaino oli kuluttajanäkökulmassa ja siinä pohdittiin alkutuotannon ympäristöhaasteiden ja niiden ratkaisemisen lisäksi sosiaalisen kestävyden näkökulmia niin Suomessa

kuin maailmallakin. Lisäksi tutustuttiin erilaisiin tapoihin verrata eri ruoka-aineiden tuotannon vaikutuksia ja ravitsemuksellista arvoa sekä vähentää omien ruokavalintojen aiheuttamaa ympäristökuormitusta.

3.2.6 Muut koulutukset

Sosiaalisen kestävyys-teemoihin syvennyttiin tarkemmin erityisesti korkeakouluopiskelijoille suunnatussa koulutuksessa, johon kuitenkin osallistui muitakin henkilöitä omasta kiinnostuksestaan. Koulutuksessa oli vahvemmin näkyvissä tutkimustieto sosiaalisen kestävyys-teemien eri osa-alueilta, kuten osallisuudesta, ilmastoahdistuksesta, työhyvinvoinnista ja erilaisuuden hyväksymisestä, mutta osallistujilla oli mahdollisuus pohtia asioita sekä itsenäisissä tehtävissä että pienryhmäkeskusteluissa reflektoiden. Sosiaalista kestävyyttä ei käsitelty tässä koulutuksessa muusta maailmasta irrallaan vaan linkitettyinä ekologisen kestävyys-teemoihin.

Kestävä tulevaisuus -koulutus oli myös suunnattu korkeakouluopiskelijoille, mutta siihenkin osallistui henkilöitä erilaisista ryhmistä. Koulutus laajensi ja syvensi tietämystä kestävyys-teemien perusteissa esitetyistä maailman tila -teemoista, kuten energian- ja ruoantuotannosta. Koulutus oli hyvin interaktiivinen, eli lyhyiden alustusten lisäksi oli paljon keskustelua ja sisältö perustui osaksi osallistujien esittämiin kysymyksiin.

Maaseututeemainen koulutus sisälsi aiemmin mainitun ruoantuotannon lisäksi oman koulutusosion kylätoimijoille. Intensiivisessä koulutuksessa käytiin läpi kylätalojen ja kyläyhdistysten toimintaan liittyviä kestävyysaiheita eli sitä, miten kyläyhdistykset voivat olla mukana ekologisen ja sosiaalisen kestävyys-teemien edistäjinä ja miten tällaista toimintaa tuetaan.

Kestävyyssosaamista tulevaisuuden työelämään -koulutus kohdennettiin työttömille työnhakijoille, mutta siihen osallistui myös alanvaihtajia, joita kestävyysteemat kiinnostivat. Koulutus esitteli kestävyysmurroksen aiheuttamia muutoksia työelämässä mm. biotalouden ja kiertotalouden osalta ja toi esille kestävyysosaamisen tuomia mahdollisuuksia työmarkkinoilla. Osallistujat pääsivät myös itse tutustumaan siihen, miten kestävyysteemat näkyvät työpaikkailmoituksissa ja koulutustarjonnassa.

Hanke järjesti yhden koulutustapahtuman hackathon-muodossa. Tämä oli tarkoitettu opiskelijoille ja se järjestettiin intensiivisesti kahden päivän aikana. Koulutuksessa olivat esillä hankkeelle keskeiset teemat, jotka esiteltiin osallistujille lyhyinä alustuksina. Tärkein osa koulutusta oli kuitenkin käytännön suunnittelutyö, jota osallistujat tekivät pienryhmissä. Tavoitteena oli suunnitella toimenpiteitä yhteistyöhön osallistuneen yrityksen kestävyiden edistämiseksi.

Eniten osallistujia tavoitettiin hankkeen järjestämissä teemapäivissä. Teemapäivä on hankkeen luoma konsepti, jossa hankkeen toimijoista muodostettu tiimi toteutti koko päivän kestävyystapahtuman oppilaitoksessa. Teemapäivä alkoi kestävyiden perusteet -tietopaketilla tai alustuksella, ja sitä seurasi toiminnallinen osuus 4-5 erilaisella rastilla. Opiskelijat kiersivät päivän aikana ryhmissä kaikki toiminnalliset rastit, joiden aiheet vaihtelivat jonkin verran eri teemapäivissä. Rastien aiheita olivat mm. ympäristötunteet, kiertotalous, hiilijalanjäljen laskenta, energia, vastuullisuusviestintä ja ruoantuotanto.

4 Koulutuksen järjestäminen

4.1 Lähikoulutukset

4.1.1 Koulutuksen ajankohta ja kesto

Hankkeen melko lyhyt kesto ja korkeat tavoitteet vaikuttivat siihen, että kaikkia koulutuksia ei voitu ajoittaa ideaalisesti kohderyhmät huomioiden. Kohderyhmien ajankäyttöön vaikuttavat tekijät kuitenkin huomioitiin aina kun se oli mahdollista. Haja-asutusalueella asuville koulutuksen ajankohdassa huomioitiin maataloustuotannon kiireisimmät kuukaudet ja sivutoimisesti kyläaktiiveina toimiville koulutus järjestettiin poikkeuksellisesti viikonloppuna. Yleensä koulutukset järjestettiin arkipäivisin ja ajankohdat vaihtelivat sen mukaan, miten kohderyhmien ajateltiin olevan parhaiten saatavilla. Pidemmät koulutukset järjestettiin yleensä iltapäivällä (alkaen joko klo 13 tai 14) ja iltakoulutukset suunniteltiin erikseen alkamaan noin klo 17. Parissa tapauksessa koulutus järjestettiin keskellä päivää erityisistä syistä, mutta tästä ei ollut merkittäviä ongelmia eli osallistujia saatiin myös niihin.

Järjestettyjen koulutusten kokonaiskesto oli 7-28h. Pidemmissä koulutuksissa osa tunneista koostui tapaamisten välillä suoritettavista tehtävistä, joten laajin koulutus vain lähitapaamisten määrä huomioiden oli 16h. Koulutusten kesto oli yksi haastavimmista ratkaistavista asioista, koska vapaaehtoisten koulutusten järjestäminen kiireisille ihmisille vaatii tiiviiden kokonaisuuksien tarjoamista. Ihmisten on vaikeaa sitoutua koulutukseen, jos se kestää useita viikkoja tai vie huomattavan ajan päivästä. Hyvin lyhyt koulutus puolestaan jää helposti liian pintapuoliseksi tai on liiallisen etenemisnopeuden vuoksi oppimisen kannalta huono ratkaisu. Kokonaispituutta arvioitiin myös pääasiallisen kohderyhmän

mukaan. Hankalimmin tavoitettavien kohderyhmien koulutusten pituus vaihteli 7-15h välillä, kun taas pitkäjänteisempään opiskeluun tottuneille tutkinto-opiskelijoille voitiin tarjota 28h kokonaisuuksia. Yrittäjille kohdennetusta iltakoulutuksesta tarjottiin ensin 10h versiota, mutta osallistujien antaman palautteen perusteella sitä kasvatettiin yhdellä tapaamiskerralla 12,5 tuntiin. Lisäksi tarjolla oli laajempi, 28h koulutus eri otsikolla. Pääsääntöisesti koulutuskerrat toistuivat kerran viikossa, joten tyypillinen koulutus kesti kokonaisuudessaan 4-6 viikkoa.

Yhden koulutuskerran kesto vaihteli 1,5-7h välillä. Tyypillisesti yksi koulutuskerta kesti 2,5 tai 3 tuntia. Tämä todettiin sopivaksi ajaksi siten, että ajassa oli mahdollista käsitellä kaksi erillistä aihetta ja pitää lyhyt tauko niiden välissä. Aiheesta riippuen oli myös mahdollista tehdä ryhmätehtäviä tai järjestää keskusteluja aiheisiin liittyen. Tämä on tärkeää, koska osallistujien välinen vuorovaikutus edistää ja syventää oppimista. Koska osallistujajoukko oli usein hyvin heterogeenistä, saatiin keskusteluissa esiin erilaisia näkökulmia. 2,5h koulutuskerrat eivät olleet liian pitkiä myöskään ilta-aikaan ja muutamat osallistajat totesivatkin ajan kuluneen humauksessa. Pidempi tapaaminen ei kuitenkaan olisi ollut mahdollinen, koska osallistujilla oli takanaan työ- tai opiskelupäivä ja pienellä välipalalla ei jaksanut loputtomiin.

Hanke järjesti myös tiiviitä, yhden päivän (7h) koulutuksia erityistapauksissa. Toisen asteen oppilaitosten teemapäivät järjestettiin yhtenä päivänä, koska suuren opiskelijajoukon saaminen yhtä aikaa toimintaan on hyvin haastavaa. Myös maatalousyrittäjille ja kylätoimijoille järjestettiin koulutus koko päivän mittaisena. Tähän oli syynä se, että osallistujia odotettiin pidemmänkin matkan päästä ja keskittyminen päivän ajan yhteen aiheeseen mahdollisti tehokkaan työskentelyn. Koko päivän kestävä työskentely on kuitenkin osallistujille hyvin raskasta, joten sitä ei voi pitää ideaalikestona.

4.1.2 Lähikoulutuskerran rakenne

Koulutuskerrat jaettiin yleensä 1-2 tunnin jaksoihin, joissa esiteltiin aihetta ensin luentomaisemmin ja esimerkkien avulla. Aiheen käsittelyyn saattoi liittyä erilaisia, yleensä ryhmässä suoritettavia tehtäviä tai vapaampaa keskustelua. Tukena käytettiin joissakin tapauksissa nk. tehtäväkirjasivua, joka oli A4-kokoinen paperi, johon osallistuja saattoi tehdä muistiinpanoja ja jossa oli pienryhmäkeskustelua ohjaavia kysymyksiä. Joissakin tapauksissa pienryhmäkeskusteluiden tuloksia kirjattiin Howspace-alustalle, mutta yleensä lähikoulutuksessa ei ollut tarpeen käyttää älylaitteita.

Joissakin tapauksissa lähikerrat järjestettiin poikkeavalla tavalla.

Korkeakouluopiskelijoille suunnatussa kestävyiden perusteiden koulutuksessa luento-osuus oli lyhyempi ja luonteeltaan alustustyyppinen. Osa alustuksista perustui osallistujien etukäteen jättämiin kysymyksiin. Alustuksen jälkeen järjestettiin ryhmäkeskustelu, jossa kouluttajat toimivat moderaattoreina pitääkseen keskustelun koulutuskerran teemoissa, mutta keskustelu oli muuten hyvin vapaata. Hiilijalanjälkikoulutuksessa yksi koulutuskerroista oli käytännön laskuharjoitus, jossa osallistujat tekivät laskentaa omilla koneillaan kouluttajien neuvoessa.

4.1.3 Etä- ja hybridikoulutukset

Joissakin koulutuksissa järjestettiin hybridimahdollisuus johtuen mm. pitkistä matkoista koulutuspaikalle. Etäosallistumismahdollisuus järjestettiin esitysvuorossa olevan kouluttajan koneelta Zoomin kautta ja yksi kouluttajista toimi moderaattorina. Moderaattorin mukanaolo oli erittäin tärkeää, jotta esitysvuorossa oleva saattoi keskittyä puhumiseen toisen kouluttajan hoitaessa tallenteen, chatin ja muut tekniset asiat. Hybridiosallistujilla oli mahdollisuus kysyä ja kommentoida Zoomin chatin kautta, mutta ääni kulki vain lähikoulutuspaikasta

etäosallistujiin päin. Korkeakouluopiskelijoiden koulutuksessa hybridiryhmällä oli oma kouluttaja, joka toimi puheenjohtajana etäryhmän keskusteluissa.

Puhtaasti etänä toteutettavat koulutukset järjestettiin myös Zoomin välityksellä. Jokaisen tapaamisen alussa käytiin läpi etäosallistumisen periaatteet ja käytännön ohjeet. Osallistujia kannustettiin osallistumaan esim. chatin kautta kysymyksiä esittämällä. Pienryhmätehtävät suoritettiin breakout room -ryhmätilassa. Tehtävien ja ryhmäkeskustelujen tuloksia purettiin suoraan yhteisessä tilassa tai kokoamalla niitä esimerkiksi Howspace-tilaan, jolloin kouluttajalla oli parempi käsitys keskusteluiden kulusta ryhmissä.

Hybridi- ja etäkoulutusten järjestäminen vastasi tarkoitustaan ainakin osittain. Etäosallistumismahdollisuus ei kuitenkaan houkutellut koulutuksiin suuria määriä osallistujia koulutuspaikkakunnan ulkopuolelta, vaikka niin toivottiinkin. Etäkoulutus palveli erityisesti niitä osallistujia, joilla oli jokin yksittäinen tilanne, jossa paikalle pääseminen oli vaikeaa tai mahdotonta. Myös täysin etänä järjestetyissä koulutuksissa suurin osa osallistujista oli Jyväskylästä, vaikka niitä markkinoitiin koko maakunnassa. On kuitenkin mahdollista, että osa etäkoulutukseen osallistuneista ei olisi ilmoittautunut, jos koulutus olisi vaatinut läsnäoloa.

4.2 Verkkokoulutus

4.2.1 Howspace lähikoulutuksen tukena

Lähes kaikissa koulutuksissa hyödynnettiin Howspace-verkkoalustaa. Howspace valittiin siksi, että se on osallistujalle helppokäyttöinen. Osallistuja lisättiin ilmoittautumislomakkeen tietojen perusteella käyttäjiksi (nimi ja sähköpostiosoite). Osallistuja pääsi kirjautumaan tilaan sähköpostiin tulevan linkin

kautta ilman erillistä tunnusten luomista. Howspacen kautta voitiin myös lähettää sähköpostiviestejä koko ryhmälle tai yksittäiselle osallistujalle.

Kaikissa Howspace-tiloissa oli Tervetuloa! -sivu, jossa kuvattiin koulutuksen rakenne ja aikataulut sekä annettiin ohjeita osallistumiseen ja Howspace-tilan käyttöön. Tämän lisäksi oli erillinen Tietoa hankeosallistujalle -sivu, joka sisälsi lisätietoa koulutuksissa täytettävistä ESR-lomakkeista.

Varsinaiset koulutukseen liittyvät sivut sisälsivät koulutuskertojen materiaalit, tehtävät ja mahdollisia lisämateriaaleja ja linkkejä. Koulutusmateriaalista osallistujille jaettiin Howspacen kautta aina esitykset pdf-muodossa. Sen lisäksi useimmissa koulutuksissa oli tarjolla videoita, jotka oli tehty joko tallenteena koulutustilanteesta tai erikseen. Näitä materiaaleja hyödyntäen poissaolleen osallistujan oli mahdollista tehdä tehtäviä, joilla hän korvasi poissaolon varsinaisesta koulutustapahtumasta. Poissaolon korvaavat tehtävät osoittautuivat hyödyllisiksi, koska osallistujilla saattoi olla yksittäisiä pakollisia poissaoloja ja tehtävien avulla heidän oli kuitenkin mahdollista suorittaa koulutus ja saada diplomi. Videoiden laatu ei ollut erityisen hyvä eivätkä esitysdia korvaa varsinaista koulutusta, joten koulutustapahtumasta ei jäänyt pois siksi, että poissaolo oli mahdollista korvata.

Howspaceen voitiin laittaa sekä varsinaisessa koulutustilanteessa täytettäviä tehtäviä että koulutuskertojen välissä suoritettavia osia. Lähikoulutustilanteessa Howspacea käytettiin harvemmin, mutta etäkoulutuksissa sinne oli hyvä kerätä joko osallistujien henkilökohtaisia vastauksia tai pienryhmäkeskusteluiden tuloksia yhteenvetokeskustelua varten.

Useimmissa koulutuksissa jokaisen osion (koulutuskerran) jälkeen oli lyhyt palautekysely, jossa kysyttiin mitä osallistujalle oli jäänyt päällimmäisenä mieleen ja pyydettiin antamaan numeerinen arvosana eri osa-alueille, kuten sisältö,

käytännön toiminta ja ilmapiiri. Etäkoulutuksissa, joissa Howspacea käytettiin koulutustapahtuman aikana, palautetta saatiin melko hyvin.

Läsnäolokoulutuksissa paikalla olleet eivät yleensä käyttäneet Howspacea ja palaute jäi muistutuksista huolimatta antamatta.

4.2.2 Itsenäisesti suoritettavat verkkokoulutukset

Hankkeessa rakennettiin viisi eri teemoihin paneutuvaa itsenäistä verkkokoulutusta. Teemat olivat lähtökohtaisesti samoja kuin mitä oli toteutettu lähikoulutuksina ja kurssien tuottamisessa hyödynnettiin aikaisemmista koulutuksista saatuja kokemuksia. Tästä poikkeuksena oli ruokavalintoihin liittyvä koulutus, jossa kohderyhmä muuttui tuottajista kuluttajiin.

Verkkokoulutukset rakennettiin Howspace-alustalle aiemmin mainitusta syystä eli helpon käytettävyyden vuoksi. Perusrakenne oli myös sama, eli tilasta löytyi Tervetuloa! -sivu ohjeistuksineen ja Tietoa hankeosallistujalle -sivu. Varsinainen sisältö jaettiin 5-8 osioon, joiden suorittamiseen osallistujalta meni 1-4 tuntia per osio. Kunkin osion laajuus kuvattiin sen alussa olevassa infolaatikossa. Koulutuksen kokonaislaajuus vaihteli 10 ja 28 tunnin välillä siten, että osallistujalla oli mahdollisuus suorittaa jokaisesta osiosta vain perusmateriaali ja siihen kuuluvat tehtävät, tai jatkaa suorittamista laajemman kokonaisuuden tehtäviin. Nämä kaikki olivat samalla Howspace-sivulla siten, että perusosa oli sivun alussa ja laajemman kokonaisuuden materiaalit ja tehtävät loppuosassa, paitsi yrittäjille suunnatussa koulutuksessa, jossa laajempi versio (20h) suoritettiin erillistä Työkirjaa täyttämällä. Laajemman kokonaisuuden tehtävät olivat syventäviä ja soveltavia, joten ne soveltuivat aiheesta erityisen kiinnostuneille henkilöille.

Verkkokoulutukset olivat täysin itsenäisesti suoritettavia eli tehtävät perustuivat erityisesti tätä tarkoitusta varten kuvattuihin koulutusvideoihin tai muuhun materiaaliin. Materiaali oli osion alkuosassa polutettu siten, että osallistuja pystyi

etenemään seuraavan videoon ja tehtävään vain suorittamalla edellisen tehtävän. Laajemman kokonaisuuden tehtävät tulivat kaikki kerralla näkyviin, joten osallistujan oli mahdollista suorittaa niistä vain haluamansa tehtävät.

Verkkokoulutuksissa on yleisesti hyvin suuri keskeyttämisriski. Ilmoittautuneista osa ei edes aloittanut tehtävien suorittamista ja monilla suorittaminen unohtui ensimmäisen osion jälkeen. Tämä ei välttämättä johdu siitä, etteikö sisältöä koeta mielekkääksi, vaan aikatauluttamattomassa toiminnassa tekemistä on helppo siirtää myöhemmäksi. Osallistujien aktiivisuutta pyrittiin ylläpitämään aikataulutetuilla kommentointiviikoilla, jolloin kouluttajat kävivät läpi vastuksia ja kommentoivat niitä. Tieto kommentoinnista meni sähköpostilla osallistujalle, jolloin palaaminen verkkokoulutuksen pariin oli todennäköisempää. Lisäksi osallistujiin oltiin yhteydessä muistuttaen kommentointiviikoista ja niiden määräajoista sekä antamalla aiheisiin liittyviä vinkkejä viikkokirjeissä.

4.3 Tehtävät ja työkirja

Koulutuksissa sovellettiin hyvin erilaisia tehtäviä erilaisiin tilanteisiin. Lähi- ja etäkoulutustilanteissa hyödynnettiin usein pienryhmäkeskusteluja, joiden tehtävät olivat sisällön syventämistä joko näkemyksiä vaihtaen tai tuottaen esim. konkreettista suunnitelmaa yhteistyössä muiden ryhmäläisten kanssa. Nämä tuotokset pyrittiin jakamaan kaikkien osallistujien kesken joko purkamalla keskusteluiden antia ja/tai Howspaceen kirjattujen vastausten kautta. Tällaisissa tapauksissa hyödynnettiin Howspacen tehtävämuotoja, joissa vastaukset tulevat kaikkien osallistujien nähtäville.

Poissaoloja korvaavat tehtävät liitettiin Howspacessa oleviin materiaaleihin (yleensä video ja esitysdiat). Perusasioista kertoviin materiaaleihin liitetyt tehtävät olivat usein asioihin perehtymistä mittaavia. Tarkoituksena oli siis vain tarkistaa,

että osallistuja oli perehtynyt aineistoon ja sisäistänyt siitä oleellisen. Kysymykset saattoivat olla monivalintoja tai lyhyitä avoimia kysymyksiä videoilla esitetyistä asioista.

Lähi- tai etäkoulutuksessa pienryhmätehtävinä olleita tehtäviä saatettiin käyttää sellaisenaan tai hiukan muokattuina korvaavina tehtävinä. Nämä olivat yleensä luonteeltaan pohdiskelevia tai soveltavia.

Verkkokoulutuksissa käytettiin hyvin samantyyppisiä tehtäviä kuin muissakin koulutuksissa. Pienempi osa tehtävistä oli teoriaosaamista mittaavia, eli niitä joilla pyrittiin varmistamaan, että osallistuja oli katsonut materiaalina olevan videon ja sisäistänyt oleelliset asiat. Useimmissa tehtävissä materiaalin oppimista mitattiin soveltavammilla tehtävillä, eli pyytämällä osallistujan perusteltua näkemystä saadusta tiedosta, peilaamista omakohtaiseen kokemukseen tai kehittämisideoita. Verkkokoulutusten tehtävävastaukset olivat enimmäkseen vain kouluttajien nähtävissä, mutta Kestävyysagenttikoulutuksessa käytettiin Howspacen superchat-tehtävää, jossa muiden vastaukset tulivat myös osallistujan näkyville, kun hän oli jättänyt oman vastauksensa. Tässä kysymysmuodossa osallistujilla oli myös mahdollisuus kommentoida toistensa vastauksia. Tällä pyrittiin lisäämään tiedon jakamista ja interaktiivisuutta muuten hyvin yksinäisessä opiskelumuodossa.

Työkirjaa hyödynnettiin kolmen teeman koulutuksissa. Työkirja on nimensä mukaisesti tehtäviä sisältävä dokumentti, joka on tarkoitettu erityisesti yritysten vastuullisuuden kehittämisen työkaluksi. Työkirjat noudattelivat vastuullisen yritystoiminnan, hiilijalanjäljen laskennan ja kiertotalouden koulutusten sisältöjä, mutta tehtävät painottuivat yrityksen nykytilanteen tutkimiseen ja kirjaamiseen sekä kehittämissuunnitelmien laatimiseen. Tehtäviä edelsi lyhyt johdanto, josta osallistuja sai perustietoa ja vinkkejä oman yrityksen toiminnan tarkasteluun.

Työkirjan täyttäminen vaati tietoa yrityksen toiminnasta, joten sen käyttö oli mahdollista vain yrittäjille ja niille työntekijöille, joilla oli pääsy tarvittaviin tietoihin. Työkirjan täyttäminen ei ollut pakollista missään koulutuksessa vaan sen tilalla saattoi tehdä muita tehtäviä tai suorittaa koulutuksen suppeampana. Työkirjan käyttöönotossa oli vaihtelua koulutusten välillä. Yritysten vastuullisuuteen liittyvissä koulutuksissa se oli melko suosittu, mutta esim. kiertotalouskoulutuksessa siitä ei innostuttu. Tämä saattaa liittyä siihen, että yritysten kiertotalouteen liittyvät tavoitteet ja suunnitelmat olivat vielä hahmottumatta, joten Työkirjan kysymykset koettiin liian haastavina.

Koulutuksessa Työkirjaa ei vaadittu palautettavaksi tarkastukseen sellaisenaan, vaan Howspaceen tehtiin erillinen osio, johon laitettiin jokaisesta Työkirjan kappaleesta oma reflektointitehtävä. Tähän tehtävään osallistuja kirjoitti tiivistelmän siitä, millaisia asioita hän oli Työkirjaan tehnyt ja millaisia ajatuksia se herätti.

4.4 Eri kohderyhmien kouluttaminen samanaikaisesti

Koska hankkeella oli useita kohderyhmiä ja teemat saattoivat kiinnostaa hyvin erilaisia ryhmiä, olivat koulutukset avoimia kaikille. Tämä tarkoitti, että osallistujat erosivat huomattavasti iältään, koulutustaustaltaan ja aloiltaan. Yhteistä heille oli kiinnostus kestävyysteemoja kohtaan ja halu oppia lisää. Motivaation takana oli kuitenkin erilaisia elämäntilanteita ja tekijöitä. Yrittäjillä se oli tarve oppia käytännön kestävyysteoista oman yritystoiminnan kehittämiseksi ja osalla työntekijöitä tämä tehtävä oli annettu heille työaikana suoritettavaksi. Opiskelijoilla ja muilla ryhmillä taustalla saattoi olla halu täydentää omaa osaamista tulevaa työelämää varten tai vain puhdas halu ymmärtää kestävyysasioita paremmin.

Koulutukset olivat hyvin tiiviitä ja tasapainoilu teoreettisen tiedon, soveltamisen ja vapaamman keskustelun välillä oli haastavaa. Yleensä osallistujat toivoivat keskusteluaikaa, mikä onkin tärkeää oppimisen kannalta. Keskustelua ei kuitenkaan kannata käydä, ellei ole riittävää tietoa keskusteltavasta aiheesta. Kestävyysteemoihin liittyy paljon virheellistä ja vanhentunutta tietoa ja jyrkkiä asenteita. Osallistujat olivat ensin saatava ”samalle sivulle”, eli annettava lähtökohdat keskusteluun ja samalla pyrittiin oikomaan virhekesityksiä. Koulutusten rakenne olikin yleensä samantyyppinen, eli tapaamiset pilkottiin useampaan teemaan, jotka kouluttaja alusti. Tämän jälkeen aiheita käsiteltiin esim. pienryhmäkeskusteluissa valmiiden kysymysten avulla. Koska aikaa oli niukasti, pyrittiin keskustelua pitämään asiassa selkeällä tehtävänasettelulla.

Koska yritystoimijoiden toiveena oli saada suoria vinkkejä yrityksen kestävyystyöhön, luotiin tehtäviä, jossa aihepiiriä pääsi suoraan liittämään yrityksen toimintaan. Tämä aiheutti välillä haasteita, koska kaikilla osallistujilla ei ollut kosketuspintaa yritystoimintaan. Pienryhmäkeskusteluissa oli mahdollista jakaa ryhmät siten, että jokaisessa oli yksi yrittäjä ja koko ryhmä käsitteli aiheita tämän yrityksen huomioiden. Yksilötehtävissä tarjottiin myös kahta muotoilua, joista toinen sopi yritystoimijoille ja toinen esimerkiksi kuluttajan näkökulmasta katsovalle. Nämä oli helpompi järjestää itsenäisesti suoritettavissa tehtävissä, kuten korvaavissa tehtävissä.

Koulutuksissa oli usein mahdollisuus suorittaa tapaamisten lisäksi laajempi koulutuskokonaisuus itsenäisesti suoritettavilla osioissa. Näissä annettiin usein kaksi erilaista suoritustapaa. Yritystoimijat saivat tehtäväkseen Työkirjan, jossa oli suoraan yrityksen kestävyystoimiin liittyviä tehtäviä. Muut osallistujat suorittivat lisäosion erillisillä syventävillä tehtävillä, joissa yritystaustaa ei tarvittu.

Osallistujajoukon heterogeenisuus oli erilaisten tehtävien aiheuttamasta lisätyöstä huolimatta koulutuksen kannalta positiivinen asia. Erilaiset taustat ja kokemukset toivat keskusteluihin uusia, kiinnostavia näkökulmia ja avarsivat varmasti kaikkien osallistujien ajattelua. Pidemmissä koulutuksissa osallistujat myös tutustuivat ja verkostoituivat ja vaihtoivat vilkkaasti ajatuksia myös taukojen aikana.

Koska eri osallistujilla oli erilaiset intressit ja myös eri tavalla aikaa käytettävissään, joustavuutta täytyi kehittää edelleen. Alustusten videoinnit ja korvaavat tehtävät mahdollistivat yksittäisten poissaolojen korvaamisen. Useissa koulutuksissa oli myös käytössä kaksi laajuutta. Suppeamman koulutuksen sai suoritettua olemalla paikalla tapaamisissa ja korvaamalla mahdollisen poissaolon. Laajemman koulutuksen taas sai osallistumalla tapaamisiin ja sen lisäksi suorittamalla itsenäisesti syventäviä tehtäviä Howspacessa.

4.5 Suoritukset

Kun osallistuja oli suorittanut määritellyn tuntimäärän tapaamisten läsnäoloilla ja tehtävillä tai kokonaan itsenäisesti opiskellen (verkkokoulutukset), hänelle lähetettiin sähköpostitse Polkukartta-diplomi. Diplomista ilmeni koulutuksen nimi, laajuus, osallistumisaika ja sisältö lyhyesti kuvattuna. Diplomien lisäksi osasta koulutuksia myönnettiin sähköinen osaamismerkki (badge), josta ilmenivät samat tiedot. Monelle osallistujalle diplomilla ei ollut suurtakaan merkitystä, mutta osalle virallinen osoitus koulutuksen suorittamisesta oli hyvinkin tärkeä.

5 Kestävyysagenttitoiminta

5.1 Kestävyysagenttikoulutus

5.1.1 Koulutuksen sisältö

Kestävyysagenttitoiminta sisälsi sekä työssäoppimisjakson että siihen valmentavan koulutuksen. Koulutusta järjestettiin hiukan eri tavalla eri ryhmille, mutta perussisältö oli kaikissa koulutuksissa samanlainen. Koska kestävyysagenttien tehtävänä oli auttaa työssäoppimispaikkaansa vastuullisuustoimien suunnittelussa ja toteutuksessa, päädyttiin samanlaiseen sisältöön kuin yritysten vastuullisuuskoulutuksissa. Osallistujat saivat perustiedot maailman tilasta ja sen vaikutuksista yritystoimintaan, yritysten ympäristövaikutuksista ja hiilijalanjäljen laskennasta, sosiaalisesta kestävydestä, kiertotaloudesta sekä vastuullisuusviestinnästä. Yrityskoulutuksista poiketen koulutuksessa painotettiin kuitenkin enemmän elinkaaritarkastelua ja jätehuoltoa, ja sosiaalisen kestävyden painopiste oli esteettömyyden ja saavutettavuuden tarkastelussa. Nämä teemat valittiin siksi, että saataisiin mahdollisimman paljon matalan kynnyksen teemoja ja konkreettisia tarkasteltavia asioita työssäoppimisen rakennetta tukemaan.

Vastuullisuuteen liittyvien perustietojen lisäksi koulutukset sisälsivät tietoa koulutuksen ja koko kestävyysagenttitoiminnan tavoitteista ja käytännön asioista. Osallistujat tekivät myös tehtävän, jossa he suunnittelivat omaa työssäoppimisjaksoaan eli he pohtivat mitkä aihepiirit olisivat työssäoppimispaikan kannalta relevantteja ja mitkä kiinnostivat erityisesti heitä itseään.

5.1.2 Toisen asteen kestävyysagenttien koulutus

Toisen asteen opiskelijoista kohderyhmäksi valikoituivat lukiolaiset, koska ammatillisessa koulutuksessa harjoittelut muodostavat suuren osan opiskelusta ja mahdollisia päällekkäisyyksiä oppilaitosten perustoiminnan kanssa vältettiin. Lukiolaisille tarjottiin mahdollisuutta osallistua koulutukseen esim. syysloman

aikana, mutta tarpeeksi osallistujia saatiin vain kesäkuun alussa järjestettyihin koulutuksiin.

Ensimmäinen lukiolaisten koulutus oli alun perin suunniteltu lähitapaamisina toteutettavaksi, mutta osallistujien aikatauluhaasteista johtuen päädyimme pitämään vain infokerran ja päätöskerran lähitapaamisena ja muut neljä tapaamista pidettiin etänä Zoomissa. Infokertaa lukuun ottamatta tapaamiset järjestettiin peräkkäisinä arkipäivinä, joten koulutus oli rakenteeltaan hyvin tiivis. Koulutuksen rakenteessa sovellettiin flipped learning -menetelmää, jossa osallistajat tutustuivat ensin orientoivaan materiaaliin Howspaceessa (30 min.), minkä jälkeen oli iltapäivän tapaaminen (2h), jossa käytiin läpi orientaatiomateriaalia, alustettiin uusia teemoja ja tehtiin niihin liittyviä tehtäviä. Osallistujia kannustettiin vuorovaikutteisuuteen pienryhmäkeskusteluissa. Osallistujien tehtävävastaukset kirjattiin Howspaceen ja niitä käsiteltiin yhdessä keskustellen. Alustuksista tehtiin tallenteet joko erikseen tai tapaamisessa nauhoittaen ja videot olivat saatavilla Howspaceessa tapaamisen jälkeen. Näiden videoiden ja muiden materiaalien avulla tapaamisesta poissaolon saattoi korvata tekemällä tehtävät itsenäisesti.

Toista koulutusta varten osallistujilta kysyttiin kiinnostusta lähi-/etätapaamisiin tai vaihtoehtoisesti itsenäisesti verkossa suoritettavaan koulutukseen. Osa ilmoittautuneista olisi halunnut suorittaa koulutuksen aikataulutetuilla tapaamisilla, mutta osan aikatauluihin tapaamiset eivät sopineet. Koulutus päätettiin järjestää rajattuna aikana toteutettavana itsenäisenä verkkokoulutuksena. Tätä varten Howspace-tilaa muokattiin paremmin itsenäiseen opiskeluun sopivaksi. Osa videoista korvattiin uusilla, laadukkaammin tuotetuilla videoilla. Tehtävät toteutettiin superchat-tehtävinä, jolloin osallistuja näki muiden kommentit jätettyään oman vastauksensa ja saattoi myös kommentoida muiden vastuksia. Tämän ja aktiivisen kouluttajien tekemän

kommentoinnin toivottiin pitävän osallistujien aktiivisuuden riittävän korkeana läpi koko koulutuksen. Ennen koulutuksen avautumista osallistujille järjestettiin Zoom-tapaaminen, jossa heille kerrottiin koulutuksen suorittamisesta ja työssäoppimisjaksosta ja he saivat kysyä mieltään askarruttavista asioista. Myös koulutuksen aikana osallistujille annettiin mahdollisuus keskustella koulutuksesta ja työssäoppimispaikan etsimisestä vapaamuotoisissa Zoom-tapaamisissa.

5.1.3 Korkeakouluopiskelijoiden koulutus kestävyysagenteiksi

Koska korkeakouluopiskelijoilla työssäoppimisjaksolle sopivat ajat eivät keskittyneet mihinkään tiettyyn hetkeen, tehtiin heidän koulutuksestaan mahdollisimman joustava. Toisen asteen opiskelijoiden koulutuksen Howspace-tilasta muokattiin itsenäiseen opiskeluun soveltuva eli alustukset tehtiin useimmissa tapauksissa videoina (myös Preziä käytettiin) ja tehtävät rakennettiin superchat-toiminnolla, jolloin osallistujat näkivät toistensa vastaukset itse vastattuaan ja saattoivat kommentoida toistensa vastauksia. Opiskelija sai oikeudet tilaan heti kestävyysagenttitoimintaan ilmoittauduttuaan, joten opiskelijoita oli tilassa erilaisia määriä eri aikoihin. Koulutuksen suorittamiseen meni aikaa noin 14 tuntia. Muutamat opiskelijat olivat jo aiemmin suorittaneet jonkin muun Polkukartta-koulutuksista ja olivat siten oikeutettuja menemään suoraan työssäoppimisjaksolle. Näillekin henkilöille annettiin pääsy työtilaan, koska se sisälsi tarkempaa tietoa työssäoppimisjaksoon valmistautumisesta ja vinkkejä työssäoppimispaikassa toimimiseen.

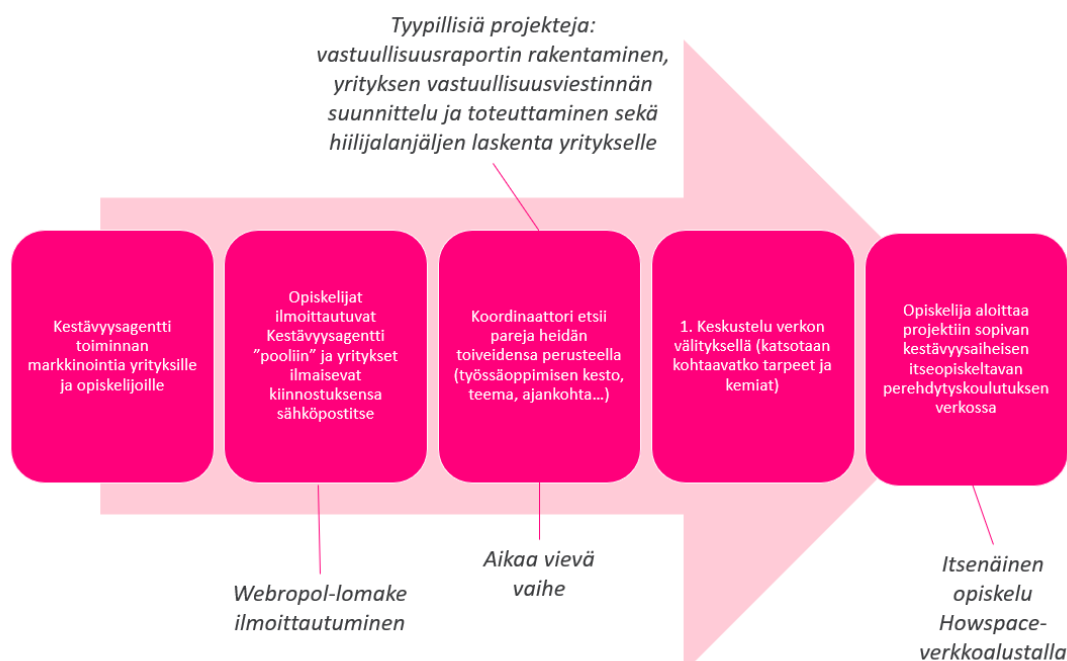
Koska opiskelijoissa oli mukana myös ulkomaalaistaustaisia henkilöitä, luotiin myös englanninkielinen Howspace-tila *Sustainability agent online training*, jonka sisältö noudatti enimmäkseen suomenkielisen koulutuksen teemoja. Joidenkin aiheiden käsittely vaati kansainvälisempää ja yleisempää käsittelytapaa, mutta koulutuksessa käsiteltiin myös kansallisia aiheita, kuten jätelain uudistusta.

Kansallinen tieto oli osallistujille tärkeää, koska he olivat menossa työssäoppimisjaksolle suomalaiseen yritykseen samanlaisiin tehtäviin kuin suomalaiset opiskelijat.

5.2 Työssäoppiminen

5.2.1 Työssäoppimispaikat

Kestävyyssagenttikoulutuksen tai muun Polkukartta-koulutuksen suoritettuaan opiskelijalla oli mahdollisuus aloittaa toimintaan liittyvä työssäoppimisjakso. Toisen asteen opiskelijat etsivät itse työssäoppimispaikkansa, millä varmistettiin, että se on varmasti mieleinen ja sijainniltaan opiskelijalle sopiva. Nämä paikat olivat kaupan ja ravintola-alan yrityksiä, joissa oli monipuolisesti erilaisia mahdollisuuksia kestävyysteemojen tarkasteluun. Opiskelijat saivat kouluttajilta ohjeita ja tukea paikan etsimiseen.

Korkeakouluopiskelijoiden työssäoppimisjaksot sijoittuivat eri aikoihin vuodesta ja niiden suunnittelu vaati melko paljon työtä. Opiskelijat kertoivat ilmoittautumislomakkeella, millaista osaamista heillä on, millaiset tehtävät heitä kiinnostaisivat ja milloin työssäoppimisjakso olisi heille mahdollinen. Potentiaalisia työssäoppimispaikkoja etsittiin erilaisten viestintäkanavien (verkkosivu, sähköpostilistat) kautta ja oppilaitosten suoria yrityskontakteja hyödyntäen. Kiinnostuneiden yritysten kanssa käytiin tarkempaa keskustelua, jonka perusteella paikkaa esitettiin mahdollisimman sopivalle henkilölle ilmoittautuneiden opiskelijoiden poolista. Jos intressit olivat yhtenevät, järjestettiin alustava etätapaaminen, johon osallistuivat yrityksen edustaja, opiskelija ja hankkeen edustaja. Jos osapuolet olivat edelleen kiinnostuneita, sovittiin virallinen aloitustapaaminen.

5.2.2 Työssäoppimisprosessi

Aloitustapaaminen järjestettiin työssäoppimispaikassa ja siihen osallistuivat työssäoppimispaikan edustaja, opiskelija ja hankkeen edustaja. Tapaamisessa tutustuttiin yrityksen toimintaan ja työssäoppimisjakson tavoitteisiin ja opiskelija kertoi itsestään ja omista suunnitelmistaan. Työssäoppimisjaksoa varten

allekirjoitettiin sopimus, jonka läpikäymisen yhteydessä sovittiin tärkeimmistä asioista kuten työtehtävistä, työssäoppimispaikan vastuuhenkilöstä, käytännön järjestelyistä (kuten työvaatteet, ruokailu, mahdolliset etätyöt), jakson kestosta ja työssäoppijan vakuutuksista. Etenkin toisen asteen opiskelijoiden työssäoppimisessa käytiin läpi myös Kestävyysagentin työlista, jonka mukaan opiskelija teki oman jaksonsa aikana kestävyysagentin liittyviä tehtäviä. Yrityksen edustajan kanssa keskusteltiin myös siitä, mitkä listan teemoista olivat yrityksen kannalta eniten relevantteja.

Työssäoppimisjakso lähti yleensä käyntiin heti aloitustapaamisesta. Toisen asteen opiskelijat osallistuivat työssäoppimispaikan perustyöhön ja sen ohella tutustuivat yrityksen toimintaan kestävyysagentin näkökulmasta työlistaa hyödyntäen. He myös kirjoittivat omia kommenttejaan ja suosituksiaan yrityksen kehitystyötä varten. Korkeakouluopiskelijoille sovittiin heidän koulutustaustansa ja kiinnostuksensa huomioiden yleensä hyvin tarkasti rajattu tehtävä, jota he suorittivat melko itsenäisesti työssäoppimisjaksonsa aikana. Nämä tehtävät liittyivät usein joko hiilijalanjäljen laskentaan tai vastuullisuusviestintään. Opiskelija kirjasi tekemänsä tunnit tuntikirjaan joko sähköisesti (Excel-lomake) tai paperilomakkeelle.

Työssäoppimisjakson aikana aloitustapaamisessa määritelty hankkeen edustaja toimi ohjaajana ja yhteyshenkilönä. Tämä otti opiskelijaan yhteyttä vähintään kerran työssäoppimisjakson aikana kysyäksään, miten jakso on edennyt ja onko opiskelijalla tarvetta tapaamiseen. Opiskelijalla oli mahdollisuus kysyä ja pyytää neuvoa koska tahansa jakson aikana ja tarvittaessa opiskelija ohjattiin hankkeen asiantuntijalle substanssiasioihin (esim. hiilijalanjäljen laskentaan) liittyen.

Työssäoppimisjakson päättyessä järjestettiin loppupalaveri, jossa työssäoppimispaikan edustaja, opiskelija ja hankkeen edustaja kävivät läpi opiskelijan työtehtäviä ja saavutettuja tuloksia. Opiskelija luovutti tuotoksensa (esim. täytetyn Kestävyysagentin työlistan) yrityksen edustajalle ja molemmat

osapuolet saivat vapaasti kertoa työssäoppimisjakson onnistumisesta omasta näkökulmastaan. Usein tässä kohtaa keskusteltiin myös yrityksen suunnitelmista kestävyiden edistämisen suhteen, joten myös hankkeen edustajalla oli mahdollisuus kommentoida ja antaa vinkkejä. Tapaamisen lopuksi opiskelija luovutti tuntilistansa hankkeen edustajalle. Opiskelija ja työssäoppimispaikan edustaja täyttivät myös palautelomakkeet, jossa kysyttiin kestävyysagenttiprosessin onnistumisesta heidän näkökulmistaan.

6 Onnistumisia ja opittuja asioita

6.1 Palautteiden kerääminen

Koulutuksiin osallistuneilta kerättiin runsaasti palautetta. Tapaamisissa tehtiin selväksi, että osallistujat voivat kysyä ja kommentoida vapaasti koulutuksen aikana, ja joissakin tapauksissa saatiinkin kommentteja tai kehitysehdotuksia suoraan osallistujilta tapaamisen päätteeksi ja sähköpostilla. Howspace-tilassa oli myös kaikilla sivuilla anonyymi chat-laatikko, johon sai laittaa kysymyksiä tai huomauttaa esim. toimimattomasta videosta. Näitä viestejä tuli kuitenkin melko vähän ja chat-laatikoiden seuraaminen oli aikaa vievää, koska uusista viesteistä ei tullut spesifejä ilmoituksia.

Koulutustapaamisista (sekä lähi- että etätapaamiset) kerättiin palautetta aina tapaamisen lopuksi. Useimmiten palautekysely oli tapaamiseen liittyvän Howspace-sivun lopussa ja osallistujia pyydettiin siirtymään Howspaceen tässä vaiheessa esim. puhelimella. Koulutuksen lopussa käytettiin usein paperipalautetta. Tämä oli paperiliuska, jossa toisella puolella pyydettiin palautetta viimeisestä koulutuskerrasta ja toisella puolella koko koulutuksesta. Teemapäivissä palautetta kerättiin anonyymisti Google Formsin ja/tai

Mentimeterin avulla siten, että rastien lopuksi opiskelijoille näytettiin QR-koodi ja he täyttivät palautelomakkeen omilla puhelimillaan.

Palautteen keräämistavoista tehokkain oli ehdottomasti paperipalaute. Lähes kaikki täyttivät palautelomakkeen ja palaute oli harkittua ja kehittämistyön kannalta hyödyllistä. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että palautteelle varattiin riittävästi aikaa ja osallistujilla oli tietynlainen paine sen täyttämiseen. Kun palautetta pyydettiin antamaan Howspaceen kirjautuneena tai QR-koodilla linkin kautta, oli osallistujan helppo tehdä puhelimellaan muuta kuin pyydettyä asiaa. Howspace-palaute toimi parhaiten etäkoulutuksissa, joissa Howspacea käytettiin jo muutenkin esim. ryhmäkeskustelujen tuotosten kokoamisessa eli tila oli osallistujilla jo valmiiksi auki.

Tapaamis- ja osiokohtaisissa palautteissa kysyttiin yleensä, mitä siitä jäi päällimmäisenä mieleen, ja lisäksi joitakin numeerisia arviointeja sisällöstä, toiminnasta ja ilmapiiristä. Verkkokoulutuksissa tässä kohtaa oli vain ensimmäinen kysymys ja mahdollisuus antaa palautetta tilan toimivuudesta anonyymin chatin kautta. Loppupalautteessa oli yleensä kysymys, jossa pyydettiin arvioimaan, miten paljon osallistuja koki oppineensa uutta koulutuksen eri teemoista. Tällä pyrittiin selvittämään, oliko aiheiden käsittelyn taso sopiva tälle kohdejoukolle. Lisäksi pyydettiin kertomaan, mikä koulutuksessa oli parasta ja miten sitä voisi vielä kehittää.

6.2 Kehitystarpeet

Koulutusten aikana palautetta kerättiin paljon ja kouluttajat myös seurasivat koulutustilanteita tarkasti ja tehtyjä havaintoja käsiteltiin tiimipalavereissa. Palautteet ja havainnot koottiin koulutuskohtaisiin raportteihin, joissa keskeinen osio olivat kehitysehdotukset.

Osallistujien antamissa palautteissa kehitysehdotuksia oli melko vähän. Eniten kommentoitiin koulutuksen kestoa ja järjestämisaikaa. Muutamat osallistujat olisivat halunneet pidemmän koulutuksen, koska silloin oltaisiin voitu käsitellä enemmän asioita ja rauhallisemmalla tahdilla. Tästä syystä Vastuullisuus yrityksen arjessa -koulutusta pidennettiin yhdellä tapaamiskerralla. Hankehenkilöstöllä oli kuitenkin tiedossa, että tätä pidempiin (5 viikkoa) koulutuksiin osallistujien on vaikea sitoutua. Tapaamisten aloitusajoista oli myös jonkin verran kommenttia. Iltapäiväajat sopivat yleisesti melko hyvin niille, jotka olivat koulutukseen ilmoittautuneet, mutta iltakoulutusten aloituksesta tuli jonkin verran kommentteja. Klo 17 oli hyvä aika aloittamiseen, mutta tätä aikaisemmista aloitusajoista tuli muutostoiveita tai osallistujia saapui vähän myöhässä.

Koulutusten sisällöistä ei juurikaan tullut negatiivista palautetta, mutta toimintatavoista oli osallistujilla erilaisia näkemyksiä. Monet ryhmät olivat hyvin keskustelevia ja usein tuli toiveita siitä, että keskusteluaikaa saisi olla enemmän. Kaikki eivät kuitenkaan keskusteluista innostu ja toivottiin jopa suurempaa luentotyyppisen koulutuksen määrää. Kouluttajien välillä oli eroja toimintatavoissa, joten luennon ja keskustelun osuuksissa oli vaihtelua koulutuksen eri vaiheissa. Tämän ajateltiin palvelevan parhaiten toiveineen eri ääripäissä olevia osallistujia, joten merkittäviä muutoksia koulutusten rakenteeseen ei tehty. Kouluttajat kuitenkin lisäsivät interaktiivisuutta jonkin verran esim. käsiäänestyksillä. Harvoissa tapauksissa keskustelu oli niin vilkasta ja mukaansa tempaavaa, ettei kaikkia suunniteltuja aiheita ehditty käsittelemään. Tämä oli joidenkin osallistujien mielestä harmillista, mutta toiset pitivät tasokkaan keskustelun arvoa korkeampana kuin luennoinnin.

Yritystoimijoiden koulutuksissa nousi harvakseltaan esiin toive yritysvierailusta tai vierailevista yrityspuhujista koulutuksen osana. Useimmissa koulutuksissa vierailu oli mahdoton järjestää, mutta kiertotalouteen liittyvässä koulutuksessa osallistujat

saivat valita kahden vierailukohteen välillä. Lyhyessäkin koulutuksessa on siis mahdollista tehdä vierailuja, mutta tämä vaatii hyvin tarkkaa suunnittelua. On myös varmistettava, että vierailu kattaa riittävästi asiasisältöä eikä ole vain yrityksen omaa markkinointia. Tässä tapauksessa tavoitteessa onnistuttiin ja vierailu sai paljon hyvää palautetta.

Yhdessä tapauksessa osallistujan antamasta palautteesta tuli esiin tilanne, jossa osallistuja oli kokenut toisen osallistujan puheet ja esiintymistavan epäasialliseksi ja muutenkin ikäväksi. Tilanne syntyi pienryhmäkeskustelussa, jossa ei ollut kouluttajaa fasilitaattorina eikä se siten tullut suoraan kouluttajien tietoon. Tämä aiheutti paljon keskustelua siitä, että turvallinen tila ei ole itsestään selvä edes tilanteissa, joissa on samasta aiheesta kiinnostuneita henkilöitä. Tapahtuman jälkeen pienryhmäkeskusteluihin ja muihinkin osallistujien vuorovaikutustilanteisiin kiinnitettiin erityistä huomiota. Vastaavia tilanteita ei enää ilmennyt, mikä saattaa osin johtua kouluttajien valppaudesta ja pienryhmiin tehdyistä käynneistä.

6.3 Onnistumiset

Neljän oppilaitoksen yhteistyöllä onnistuttiin tuottamaan koulutusrakenteet ja –materiaalit, jotka yhdistivät tuoreen tiedon osallistujakeskeisiin toimintamalleihin. Loppupalautteissa annettujen arvosanojen keskiarvo oli lähes kaikissa koulutuksissa vähintään 4,2, joissakin koulutuksissa hyvin lähellä maksimiarvoa 5. Onnistuneimmiksi arvioitiin yleensä aiheiden kiinnostavuus ja ilmapiiri, sanallisissa palautteissa mainittiin usein myös kouluttajien asiantuntemus.

Osa sisällöstä oli hyvinkin painavaa ja ajatuksia herättävää, mikä sai paljon kiitosta. Toisaalta kiitoksia keräsivät myös ajankohtaiset yritys esimerkit ja vinkkien

antaminen käytännön vastuullisuustyöhön. Erityisen ilahduttavia olivat keskustelut opitun tiedon viemisestä käytäntöön ja sen levittämisestä osallistujan verkostoissa. Eräs osallistunut yrittäjä päätyi laittamaan kiertotalouteen liittyvän uuden toimintamallin käytäntöön hyvin pian koulutuksen jälkeen.

Koulutuksissa pyrittiin sujuvuuteen ja aikatauluissa pysymiseen, että ne olisivat osallistujalle mahdollisimman miellyttäviä. Käytännön asioista tiedotettiin ennen koulutusta ja sen aikana hyvin aktiivisesti ja tarvittaessa osallistujiin oltiin yhteydessä henkilökohtaisesti. Koulutusten rento ja avoin ilmapiiri sekä koulutussuunnittelijoiden miellyttävä toiminta saivat erityisiä mainintoja palautteissa.

7 Lopuksi

Kestävyyssaiheisten koulutusten järjestäminen neljän oppilaitoksen opettajien ja muiden hanketoimijoiden voimin oli suuri, mutta antoisa urakka. Monialainen yhteistyö pilottitiimeissä toi erilaisia näkökulmia ja osaamista koulutusten suunnitteluun ja toteutukseen. Suunnittelun keskiössä oli aina osallistuja, ja palautteista otettiin aina huomioon kaikki minkä ajateltiin parantavan oppimiskokemusta seuraavissa koulutuksissa.

Kestävyyden ja vastuullisuuden teemat olivat osallistujien mielestä tärkeitä, mutta eri kohderyhmiin kuuluvien henkilöiden saaminen mukaan on hyvin haastavaa. Monet eri asiat, kuten yritysten tilanne ja henkilökohtaisen elämän tapahtumat asettavat paineita, ja erilaisesta koulutuksesta on paljon tarjontaa. Näiden tosiasioiden hyväksyminen ja erilaisten joustavien kouluttautumismahdollisuuksien tarjoaminen on siten erittäin tärkeää, että tarpeellinen tieto saavuttaa laajemman yleisön.